

Badania psychologiczne w subsystemie rodzeństwa – rozważania metodologiczne

Psychological study of siblings subsystems – methodological considerations

Katarzyna Kamila Wałęcka-Matyja^a ✉

^a Dr hab. Katarzyna Kamila Wałęcka-Matyja, prof. UE, <https://orcid.org/0000-0001-8222-729x>,

Institut Psychologii, Wydział Nauk o Wychowaniu, Uniwersytet Łódzki

✉ Autor korespondencyjny: katarzyna.walecka@now.uni.lodz.pl

Abstrakt: *Wstęp:* Analiza literatury poświęconej rozważaniom naukowym nad relacyjnym aspektem funkcjonowania rodzeństw, szczególnie tych, które znajdują się w okresie dorosłości pozwala sformułować wniosek, że są one stosunkowo mało licznie podejmowane przez badaczy. Zauważa się, że współcześnie można odnotować wzrost zainteresowania tą problematyką. Cele pracy odnosiły się do rozpatrzenia niektórych ograniczeń występujących w procesie prowadzenia badań psychologicznych nad subsystemem rodzeństwa oraz do zaprezentowania narzędzi służących do pomiaru psychologicznego jakości i wymiensi relacji interpersonalnej rodzeństw. *Metoda:* Wykorzystano metodę analizy treści publikacji z tego zakresu oraz przeprowadzono analizę porównawczą problematyki podjętej w kontekście badań psychologicznych nad relacyjnymi aspektami funkcjonowania rodzeństw. *Wyniki:* Zaprezentowano pięć samoopisowych narzędzi kwestionariuszowych, które opracowano w latach 2014-2017 wraz z ich właściwościami psychometrycznymi: Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa, Skalę Stosunków Familiarnych Dorosłego Rodzeństwa, Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie, Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś oraz Kwestionariusz Relacji z Rodzeństwem. *Wnioski:* Specyfika badań nad relacją interpersonalną w podsystemie rodzeństwa wiąże się ze świadomością metodologiczną wysokiej złożoności środowiska rodzinnego oraz ze znajomością wyjątkowości relacji rodzeństwa. Rozważenie przez badacza obu kwestii stwarza przestrzeń do poszukiwania nowych rozwiązań o charakterze metodologicznym.

Słowa kluczowe: rodzeństwo, rodzina, relacja interpersonalna, pomiar psychologiczny.

Abstract: *Introduction:* The analysis of the literature devoted to scientific considerations on the relational aspect of the functioning of siblings, especially those who are in adulthood, allows us to draw the conclusion that they are relatively rarely undertaken by researchers. It is noticed that nowadays there is an increase in interest in this issue. The aims of the work were to consider some of the limitations occurring in the process of conducting psychological research on the sibling subsystem and to present tools for psychological measurement of the quality and dimensions of the interpersonal relationship between siblings. *Method:* The method of content analysis of publications in this field was used and a comparative analysis of issues undertaken in the context of psychological research on the relational aspects of the functioning of siblings was carried out. *Results:* Five self-report questionnaire tools that were developed in 2014-2017 were presented along with their psychometric properties: Adult Sibling Relationship Questionnaire, Adult Sibling Family Relations Scale, STQ – Now, STQ – Then and Sibling Relationship Questionnaire. *Conclusions:* The specificity of research on interpersonal relationships in the sibling subsystem is related to methodological awareness of the high complexity of the family environment and knowledge of the uniqueness of sibling relationships. The researcher's consideration of both issues creates space for searching for new methodological solutions.

Keywords: siblings, family, interpersonal relationship, psychological measurement.

Wprowadzenie

Zainteresowanie badaczy nauk społecznych problematyką relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw całkiem od niedawna wykazuje tendencję wzrostową (Bouchard i in., 2019; Cicirelli, 1995; Kosiol, 2015; Lewandowska-Walter, Połomski i Peplińska, 2017; Rostowska, 2010; Szymańska, 2019; Shepherd i in., 2021; Stocker i in., 2020; Szymańska, 2020).

Początkowo badania skoncentrowane na problematyce relacji interpersonalnych rodzeństw obejmowały zagadnienie zróżnicowanej struktury podsystemu rodzeństwa, znaczenia pozycji zajmowanej przez dziecko w rodzinie dla przebiegu procesu socjalizacji oraz kształtowania się zdolności adaptacyjnych (Adler, 1986; Ansbacher i Ansbacher, 1956; Irish, 1964). Pierwotnie badania odnosiły

się do określenia długotrwałego wpływu relacji z rodzeństwem w okresie wczesnego dzieciństwa na poziom przystosowania społecznego człowieka w okresie średniego dzieciństwa (Dunn, 1983; Furman i Buhrmester, 1985) i w adolescencji (Noller, 2005; Szymańska, 2020). Z czasem psychologowie zdali sobie sprawę, że rola wczesnych doświadczeń w rozwoju oraz adaptacyjna funkcja zachowań społecznych w subsytemie rodzeństwa mogą wpływać na funkcjonowanie człowieka w późniejszych okresach rozwoju. Kwerenda nowszej literatury przedmiotu pozwala zauważyć, że familiolodzy zaczęli stopniowo poszerzać obszar badań nad rodzeństwem i coraz więcej rezultatów badań podkreślało rolę rodzeństwa w okresie dorosłości (Cicirelli, 1995; Biegler, Edward i Kennair, 2016; Finzi-Dottan i Cohen, 2010; Floyd i Morman, 1998; Greszta, Ryś, Trąbicka i Hofer-Buczkowska, 2020; Marotta, 2015; Milevsky, 2005; Riggio, 2000; Rocca i Martin, 1998; Słomkowski i in., 2005; Szymańska, 2021).

Nadal jednak zauważa się, że problematyka relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw jest poruszana przez stosunkowo niewielką grupę badaczy, w odróżnieniu od dużego zainteresowania innymi typami interakcji w systemie rodzinnym, np. matka–dziecko, rodzice–dzieci (Feinberg i in., 2012; Myers, 2015). To dość zaskakujące, bowiem stwierdzono, że więcej niż 80% światowej populacji posiada brata lub siostrę (Rittenour i in., 2007). Zatem można przyjąć, że zagadnienie wymiarów i jakości relacji interpersonalnej z rodzeństwem jest znaczące dla licznej grupy ludzi, a mimo to odnosi się wrażenie, że jest niedoceniane przez badaczy. W naturalny sposób nasuwa się pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy. Dlatego też w niniejszym opracowaniu podjęto się udzielenia odpowiedzi na pytanie odnoszące się do opisanego i wyjaśnienia przyczyn stosunkowo niewielkich prób podejmowania badań psychologicznych nad relacjami dorosłych rodzeństw, z jednoczesnym przedstawieniem ważnych, z metodologicznego punktu widzenia kwestii. Rozważania naukowe oparto o metodę analizy treści publikacji z tego zakresu oraz przeprowadzono analizę porównawczą problematyki podjętej w kontekście badań psychologicznych nad relacyjnymi aspektami funkcjonowania rodzeństw.

1. Specyfika badań psychologicznych prowadzonych nad systemem rodziny

Badania nad relacjami interpersonalnymi, szczególnie tymi, które mają miejsce w obrębie systemu rodzinnego wymagają szczególnego podejścia badacza. W rodzinie występują bowiem intensywne, wieloaspektowe oraz złożone stosunki społeczne, wywołujące skomplikowane uczucia i postawy. Jednak największe źródło trudności stanowi dla badacza intymny charakter stosunków rodzinnych. Nie łatwo je zaobserwować, a członkowie rodziny często zdradzają niechęć przed ujawnianiem prywatnych, czasami wstydlivych spraw związanych z ich życiem rodzinnym. Ze względu na specyficzne cechy relacje z rodzeństwem stanowią wyjątkowy obszar doświadczeń, czasami bardzo bolesnych, których ludzie nie chcą ujawniać. Mogą się one wiązać z doświadczeniem faworyzacji rodzicielskiej, ze statusem mocniejszego w relacji rodzeństwa, rywalizacji czy konfliktu. Podkreśla się, że to, co uznawane jest za najważniejsze utrudnienie w prowadzeniu badań nad rodzeństwami to, fakt, że relacje z rodzeństwem stanowią element złożonej sieci relacji łączących członków danego systemu rodzinnego lub systemów rodzinnych, np. w przypadku rodzin zrekonstruowanych. Odwołanie się tu do perspektywy systemowej uzasadnione jest tym, że aktualnie większość badań nad rodzinami prowadzonych jest w tym paradygmacie (de Barbaro, 1999; Cierpka, 2003; Janicka i Cieślak, 2020; Minuchin, 1988; Namysłowska, 2000; Płopa, 2005; Rostowska, 2008; Satir, 2000; Szymańska i Poraj-Weder, 2021; Świętochowski, 2014).

W ujęciu systemowym rodzinę traktuje się jako całość, która składa się z różnych elementów, pozostających z sobą w ciągłej interakcji. Zaznacza się, że całość ta stanowi coś więcej niż prostą sumę elementów składowych. Tworzy bowiem niepowtarzalny system, w którym każdy z członków rodziny zależy od innych i odwrotnie. Zatem każda zmiana w funkcjonowaniu jednej osoby modyfikuje funkcjonowanie systemu rodzinnego rozpatrywanego jako całość, ale także jego poszczególnych członków. Podkreśla się, że zależności między osobami tworzącymi rodzinę mają charakter cyrkularnych (tzw. przyczynowość kolistą),

a nie jak wcześniej uznawano liniowych. Oznacza to, że zachowania jednych członków rodziny pozostają w niezaprzeczalnym związku z zachowaniami innych członków rodziny (Cierpka, 2003). Dlatego też w przypadku prowadzenia badań nad subsystemem rodzeństwa nie można pominąć innych subsystemów tworzących system rodziny, np. subsystemu małżonków czy subsystemu tworzonego przez rodzica i dziecka.

Rozpatrując wielowymiarowość oraz zróżnicowanie relacji interpersonalnej rodzeństw uznaje się, że perspektywa systemowa nie jest jedyną i w pełni wystarczającą, by opisywać oraz wyjaśniać ten typ relacji w kontekście zachodzących różnic rozwojowych, rodzinnych czy grupowych (Stocker i in., 1997; Szymańska, 2019). Zaznacza się, że tak jak w innych bliskich związkach międzyludzkich procesy decydujące o ich dynamice oddziałują na wielu różnych płaszczyznach. W swej najgłębszej warstwie odnoszą się one do wewnętrznych procesów psychicznych jak np. przywiązanie, porównania społeczne, aż po dynamikę relacyjną obejmującą procesy społecznego uczenia się i czynniki pozarodzinne, do których należą wpływy społeczno-kulturowe (Whiteman i in., 2011).

Zatem kolejną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę przy eksplorowaniu problematyki relacji interpersonalnych rodzeństw stanowi określenie perspektywy lub perspektyw teoretycznych, w ramach których będą prowadzone badania oraz interpretowane ich rezultaty. Na podstawie przeglądu literatury zauważono, że badacze najczęściej wykorzystują założenia czterech głównych perspektyw psychologicznych, stosowanych zasadniczo do opisu i wyjaśnienia zróżnicowania w relacjach z rodzeństwem. Zaliczane są tu: ujęcie psychoanalityczno-ewolucyjne, perspektywa społeczno-psychologiczna, teoria społecznego uczenia się oraz paradygmat systemów rodzinno-ekologicznych (Whiteman i in., 2011).

Wracając do zagadnienia systemu rodzinnego, którego część sieci relacyjnych tworzą interesujące badacza relacje interpersonalne z rodzeństwem warto podkreślić, że system ten cechuje się dużą zmiennością. Wynika ona nie tylko kryzysów normatywnych, typowych dla wszystkich rodzin, ale także z doświadczania kryzysów o charakterze nie-normatywnym, np. rozwód, strata pracy czy choroba przewlekła. W samym subsystemie rodzeństwa także

obserwuje się zmiany wynikające w dużej mierze ze wzrostu lub spadku liczebności rodziny, kolejności urodzin, różnicy wieku między rodzeństwem, różnej płci, cech somatycznych czy też osobowościowych (Lewandowska-Walter, Połomski i Peplińska, 2017).

Inną kwestią odnoszącą się do badań nad rodzeństwem, niezwykle istotną z metodologicznego punktu widzenia jest rozumienie oraz operacjonalizacja terminu *rodzeństwo i relacja z rodzeństwem*. Rozpatrując powiązania między rodzeństwami najczęściej stosowanymi ujęciami są dwie różne perspektywy (Kądziołka, 2012). Pierwsza z nich obejmuje wymiar formalno-biologiczny odnoszący się do stosunku biologicznego rodzeństw. Natomiast druga z nich dotyczy wymiaru psychologicznego w zakresie, którego można rozpatrywać interakcje, schematy myślenia oraz emocje zachodzące między rodzeństwami. Stanowi to dość duże uogólnienie, o nieco porządkującym charakterze. Natomiast nadal w niektórych przypadkach może utrudniać to rozwiązywanie problemów badawczych, bowiem występuje spora różnorodność związków rodzeństw. Zidentyfikowano nawet 26 różnych możliwych układów z rodzeństwem (np. bliźnięta, rodzeństwo biologiczne, rodzeństwo adopcyjne, przybrane) (Treffers i in., 1990).

Badacze podkreślają, że ujmowanie tak wielkiej liczby zmiennych i świadomość zależności występujących między nimi w jednym badaniu znacznie utrudnia tworzenie grup porównawczych (Braun-Gałkowska, 1992).

2. Charakterystyka relacji interpersonalnej rodzeństwa

Naturalną przestrzenią we wczesnej ontogenezie dla kształtowania się relacji między rodzeństwem stanowi środowisko rodzinne. Pojmowane jako centrum życia rodzinnego odgrywa istotną rolę w uczeniu się zasad i norm funkcjonowania społecznego, a jako źródło uporządkowania przestrzeni w czasie nadaje jej określony rytm (Nymś-Górna, 2018).

Relacje z rodzeństwem opisywane są jako najdłużej trwające relacje, bowiem występują także po śmierci rodziców. Są one pierwotne i przypisane ze względu na fakt urodzin w określonym środowisku rodzinnym

oraz niemożność dokonania wyboru rodzeństwa. Mają charakter egalitarnych, opartych na zasadach partnerstwa, poziomych odróżniających się od pionowych relacji z rodzicami. Relacje z rodzeństwem opisywane są także jako ambiwalentne, gdyż przeplata się tu cała gama stosunków interpersonalnych od miłości i przywiązania poprzez rywalizację, faworyzację, krytycyzm, dominację, konflikt do obojętności. Jakość relacji w dużej mierze wiąże się z poświęcaniem czasu rodzeństwu, uwagi, z zaangażowaniem we wspólną zabawę oraz podejmowane aktywności. Ważne jest także czy bracia i siostry zwracają uwagę na potrzeby drugiej osoby, a także czy wyrażają akceptację dla niej przy świadomości jej zalet czy wad. Bliskość i intymność pomiędzy rodzeństwem to również emocje towarzyszące codziennej współobecności oraz powstałe więzi. Badacze zakładają, że jakość oraz styl współpracy wypracowany na wczesnych etapach życia rzutuje na jakość i styl współpracy między rodzeństwem w dorosłości (Nymś-Górna, 2018; Szymańska i Poraj-Weder, 2021).

Związek rodzeństw cechuje dynamika. W niektórych okresach można go bowiem spostrzegać jako spójny, silny, a w innych zażyłość między osobami tworzącymi rodzeństwa słabnie. Wskazuje się, że poszczególne okresy rozwojowe charakteryzują się odmiennością w zakresie jakości oraz siły tychże relacji. W okresie dzieciństwa są one najbardziej intensywne i konfliktowe, natomiast coraz bardziej przyjazne i wspierające stają się w okresie dorosłości (Stocker i in., 1997). Ponadto famiolodzy podkreślają, że jest to relacja unikatowa, bowiem jej wspólnym mianownikiem są specyficzne dla danego środowiska rodzinnego doświadczenia, cechy, historie. Nie ma możliwości odtworzenia tej relacji interpersonalnej z inną osobą, pochodzącą spoza systemu rodzinnego (Cicirelli, 1995; Riggio, 2000; Szymańska, 2021).

3. Metody psychologicznej oceny jakości relacji interpersonalnej rodzeństw

Z perspektywy psychologicznej interesujące jest badanie tego, co w relacjach rodzeństw ma charakter niezmiennego oraz tego, co podlega zmianie między rodzeństwem na przestrzeni lat. W tym celu

najlepiej stosować strategię badań longitudinalnych, pozwalających obserwować te same osoby w perspektywie temporalnej (Kosiol, 2015). Niemniej jednak, choć rezultaty otrzymane tą drogą należą do wysoko wartościowanych w naukach społecznych, to ich złożoność i trudności wynikające z wysokich kosztów oraz utrzymania kontaktu ze wszystkimi badanymi osobami często powodują, że badacze wybierają inne metody badań.

Za powszechnie stosowane sposoby do oceny jakości relacji interpersonalnej między rodzeństwem uważa się metody obserwacyjne i kwestionariuszowe. Metody obserwacyjne są szczególnie przydatne się, gdy badani znajdują się w okresie wczesnego dzieciństwa. Dość często w celu określenia relacji rodzeństwa przeprowadza się wywiady z rodzicami oraz proponuje metody samoopisowe, np. dotyczące zachowań starszych dzieci.

W literaturze przedmiotu dostępnych jest wiele kwestionariuszy do oceny jakości relacji interpersonalnej między rodzeństwem znajdującym się nie tylko w różnych okresach rozwojowych, tj. w okresie dzieciństwa, adolescencji oraz dorosłości, ale również w odmiennych sytuacjach życiowych, np. sytuacja przewlekłej choroby czy żałoba. Szczegółowego przeglądu tych kwestionariuszy dokonała M. Kosiol prezentując rezultaty w swojej pracy pt. *Badanie relacji między rodzeństwem. Przegląd kwestionariuszy* (por. Kosiol, 2015).

We współcześnie prowadzonych badaniach nad relacjami interpersonalnymi rodzeństw wykorzystywane są nowo opracowane narzędzia psychologiczne, nie wymienione w pracy M. Kosiol (2015). Stąd zasadnym wydaje się dokonanie uzupełnienia w tym zakresie. Do narzędzi tych zaliczane są: Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa (ASRQ) autorstwa C. Stockera i współpracowników (1997) w adaptacji Wałęcka-Matyja (2014), Skala Stosunków Familiarnych Dorosłego Rodzeństwa (SSFDR) w adaptacji Wałęcka-Matyja (2015), Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie (STQ-Now) autorstwa R. Stewarta i współpracowników (2000) w adaptacji P. Szymańskiej (2016), Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś (STQ-Then) autorstwa R. Stewarta i współpracowników (2000) w adaptacji P. Szymańskiej (2019) oraz Kwestionariusz Relacji

z Rodzeństwem autorstwa A. Lewandowskiej-Walter, P. Połomskiego i A. Peplińskiej (2017a). Poniżej scharakteryzowano wymienione w porządku chronologicznym narzędzia psychologiczne do pomiaru relacji interpersonalnej rodzeństw.

Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa (KRDR) autorstwa C. Stockera i współpracowników (1997) w adaptacji Wałęcka-Matyja (2014) pozwala na pomiar psychologicznych aspektów relacji interpersonalnych z rodzeństwem w okresie dorosłości. Jest to narzędzie, w którym oceniana jest percepcja zachowań i uczuć badanych wobec rodzeństwa, jak również postrzeganie u rodzeństwa zachowań oraz uczuć przejawianych wobec badanych. Warto nadmienić, że KRDR występuje w wersji pełnej 81-itemowej (Wałęcka-Matyja, 2014) oraz w wersji skróconej 61-itemowej (Wałęcka-Matyja, 2016). Relacja interpersonalna rodzeństwa jest szacowana przez odniesienie do trzech jej czynników, tj. ciepło, konflikt i rywalizacja. W celu pogłębienia analizy relacji jest możliwe oszacowanie jej na podskalach tworzących wymienione trzy główne czynniki relacji. W skład czynnika ciepło wchodzi następujące podskale: uczucia, bliskość, wiedza, wsparcie emocjonalne, wsparcie instrumentalne, podziw, podobieństwo, akceptacja. Czynniki konflikt tworzą takie podskale jak: przeciwieństwo, kłótnia, dominacja i konkurencja. Dwie podskale rywalizacja matczyzna i rywalizacja ojcowska tworzą czynniki relacji rywalizacja. Dla pełnej wersji KRDR współczynniki α -Cronbacha mieszczą się w przedziale 0,97-0,87 (Wałęcka-Matyja, 2014). Wersja skrócona narzędzia KRDR-SF charakteryzuje się wartościami współczynników α -Cronbacha znajdującymi się w przedziale 0,97-0,87 (Wałęcka-Matyja, 2016).

Skala Stosunków Familiarnych Dorosłego Rodzeństwa (SSFDR) autorstwa Wałęcka-Matyja (2015) umożliwia pomiar ustosunkowania badanego do rodzeństwa w okresie dorosłości. SSFDR składa się z 20 itemów. Wynik końcowy SSFDR przedstawia się w postaci sumy punktów uzyskanych w obrębie trzech aspektów ustosunkowania się do dorosłego rodzeństwa, tj. zaangażowanie afektywne, zaangażowanie behawioralne, zaangażowanie kognitywne. Im niższy wynik, tym bardziej pozytywne ustosunkowanie badanego do rodzeństwa w okresie dorosłości.

Zaangażowanie afektywne (ZA) określa się jako zaangażowanie emocjonalne w przeżywanie relacji z dorosłym rodzeństwem oraz ustosunkowanie uczuciowe, wynikające z pełnienia roli brata/siostry wobec rodzeństwa. Faktor afektywny wiąże się z doświadczaniem emocjonalnie ważnych dla rodzeństwa zdarzeń oraz przejawianiem przez badanego zainteresowania jego uczuciami. Zaangażowanie kognitywne (ZK) zoperacjonalizowano jako przekonania na temat rodzeństwa i relacji z nim. Dotyczy on skoncentrowania myśli, uwagi, wyobrażeń, pamięci na rodzeństwie. Zaangażowanie behawioralne (ZB) oznacza stopień interakcji z rodzeństwem, przejawianej w różnych działaniach. Uzewewnętrznienie zaangażowania behawioralnego stanowi podejmowanie określonych zachowań, wyrażających zainteresowanie osoby badanej sytuacją i sprawami rodzeństwa. Współczynnik α -Cronbacha obliczony dla SSFDR wyniósł $\alpha = 0,90$. Rzetelność dla poszczególnych skal narzędzia była następująca: zaangażowanie behawioralne $\alpha = 0,81$, zaangażowanie afektywne $\alpha = 0,74$, zaangażowanie kognitywne $\alpha = 0,68$. Ze względu na zbliżoną do wymaganej wartość współczynnika α -Cronbacha zaleca się zachowanie ostrożności przy interpretacji wyników uzyskanych w skali zaangażowania kognitywnego (Wałęcka-Matyja, 2015).

Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie (STQ-Now) R. Stewarta i współpracowników (2000) w adaptacji P. Szymańskiej (2016) umożliwia ocenę relacji między rodzeństwem w okresie dorosłości. Kwestionariusz składa się z 48 itemów, które tworzą pięć skal: wzajemność, krytycyzm, dominacja, obojętność, rywalizacja. Skala wzajemność pozwala oszacować nasilenie intymności i akceptacji pomiędzy rodzeństwem. Skala krytycyzm określa poziom wrogości i krytyki w relacji rodzeństw. Skala dominacja obejmuje elementy odnoszące się do dominacji jednego z rodzeństwa nad drugim. Skala obojętność pozwala na pomiar braku zainteresowania bratem/siostrą i małe zaangażowanie w relację z nim/nią. Skala rywalizacja określa poziom rywalizacji i zazdrości pomiędzy rodzeństwem. Wartości współczynników α -Cronbacha wahały się od 0,72 dla skali dominacji do 0,93 dla skali wzajemność (Szymańska, 2016).

Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś (STQ-Then) autorstwa R. Stewarta i współpracowników (2000) w adaptacji P. Szymańskiej (2019) służy

do pomiaru retrospektywnej oceny jakości relacji z rodzeństwem w okresie dzieciństwa. Odnosi się do czasu, kiedy osoba badana znajdowała się między piątym a ósmym rokiem życia. Kwestionariusz składa się z 56 itemów, które tworzą pięć skal: wzajemność, krytycyzm, wsparcie, opieka, naśladowanie. Skala wzajemność pozwala oszacować nasilenie bliskości i ciepła między rodzeństwem, wielość interakcji oraz zaangażowanie we wspólnie spędzany czas. Skala krytycyzm mierzy nasilenie negatywnych emocji przejawianych w stosunku do rodzeństwa oraz częstotliwość kłótni, wzajemnej krytyki i obwiniania. Skala wsparcie określa poziom okazywanej troski jednego rodzeństwa o drugie, reagowania na jego potrzeby i zainteresowania jego samopoczuciem w trudnych sytuacjach. Skala opieka pozwala ocenić skłonność rodzeństwa do ochrania brata/siostry, wzmożonego poczucia odpowiedzialności i manifestowania zachowań wychowawczych. Skala naśladowanie odnosi się do pomiaru powielania zachowań rodzeństwa, postrzegania go w kategorii wzoru oraz okazywania podziwu i liczenia się z jego/jej zdaniem. Wartości współczynników rzetelności α Cronbacha mieściły się w przedziale od α 0,92 dla skali wzajemność do α 0,84 dla skali wsparcie (Szymańska i Poraj-Weder, 2021).

Kwestionariusz Relacji z Rodzeństwem (KRR) autorstwa A. Lewandowskiej-Walter, P. Połomskiego i A. Peplińskiej (2017a) to narzędzie pozwalające dokonać pomiaru relacji interpersonalnej w podsystemie rodzeństwa. Typ rodziny, w której wychowuje się badany nie ma znaczenia dla wyników uzyskanych za pomocą KRR. Narzędzie przeznaczone jest do badania osób w wieku 12–25 lat. Składa się ono z trzech skal: spójność, komunikacja oraz rywalizacja. Kwestionariusz Relacji z Rodzeństwem posiada opracowane normy stenowe.

W badaniach poświęconych problematyce relacji interpersonalnych rodzeństw, poza wykorzystaniem metod kwestionariuszowych rekomenduje się stosowanie metod jakościowych, stanowiących uzupełnienie dla metod ilościowych lub będących sposobem na przeprowadzenie odrębnego badania. Jedną z polecanych metod stanowi technika zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI–Focus Group Interview) (Brabour, 2011). Wskazuje się, że

szczególnie sprawdza się on w kilku przypadkach. Pierwszy z nich odnosi się do badania problemów trudnych do zoperacjonalizowania. Drugi dotyczy badania w sytuacji świadomej lub nieświadomej rozbieżności między obszarem normatywnym a praktyką społeczną. Trzeci przypadek, w którym sprawdza się zastosowanie FGI, wiąże się z ważnością dla badacza zarówno pogłębionego opisu, jak i zrozumienia działań występujących w analizowanym obszarze życia społecznego. Ostatni przypadek odnosi się do celu badania, którym jest rekonstrukcja ustalonych społecznie znaczeń oraz wzorów postrzegania, myślenia, oceniania czy zachowania się (Sinczuch, 2015).

W badaniach nad rodzeństwami FGI znajduje zastosowanie w określaniu opinii na temat rodzeństwa, uczuć w stosunku do niego, często ukrytych potrzeb, zachowań ujawnianych w różnych, specyficznych sytuacjach, np. przewlekłej choroby rodzica, rodzeństwa, kryminalnej sytuacji rodzeństwa, w przypadku występowania faworyzacji rodzicielskiej czy próby zrozumienia zjawiska przewagi mentalnej jednego z rodzeństwa. FGI polega na prowadzeniu dyskusji kierowanej przez badacza (moderatora) na określony temat (np. zachowanie twojego rodzeństwa w sytuacji konieczności sprawowania opieki nad przewlekle chorymi rodzicami) z wykorzystaniem specjalnie opracowanego do tego celu scenariusza. Badacz zadaje pytania, porusza różne wątki, monitoruje dyskusję, starając się zadbać o to, by wszyscy uczestnicy mieli przestrzeń na wypowiedzenie się. Badacz zachęca grupę do weryfikowania pojawiających się opisów oraz stwierdzeń. Może stosować techniki projekcyjne. Moderator nagrywa przebieg dyskusji, a przedmiotem analizy i raportu jest jej dosłowny zapis. Transkrypcje rozpatrywane są przy zastosowaniu metod jakościowych np. analizy dyskursu, analizy interpretacyjnej, a także metod ilościowych np. analizy frekwencji (Sinczuch, 2015). Mała liczba uczestników dyskusji, zwyczajowo od 5 do 10, sprawia, że badacz ma możliwość obserwacji naturalnej interakcji społecznej między uczestnikami. Uważa się, że badanie realizowane metodą grup fokusowych pozwala na rekonstrukcję głęboko zakorzenionych sposobów myślenia i postrzegania zjawisk. Co więcej, schemat niewymuszonej rozmowy ułatwia generowanie nowych, twórczych rozwiązań oraz sprzyja ujawnianiu emocji (Brabour, 2011).

Rozpatrując zalety techniki zogniskowanego wywiadu grupowego wymienia się trzy cechy. Pierwsza z nich odnosi się do tego, że FGI stanowi symulację sytuacji społecznej (dyskusja w grupie). Kolejna cecha dotyczy tego, że w trakcie dyskusji kierowanej zachodzi proces grupowy. Ostatnia z cech FGI, świadcząca o dużej użyteczności tej techniki wiąże się z tym, że relacja między badaczem a osobami badanymi jest bardziej symetryczna. Dzieje się to poprzez występowanie asymetrii w liczebności (Sinczuch, 2015).

Wnioski

Rozważania naukowe nad relacyjnym aspektem funkcjonowania rodzeństw, szczególnie tych, które znajdują się w okresie dorosłości prowadzą do wniosku, że nadal są one mało licznie reprezentowane w literaturze przedmiotu. Niemniej jednak można odnotować wzrost zainteresowania tą problematyką (Cicirelli, 1995; Kosiol, 2015; Lewandowska-Walter, Połomski i Peplińska, 2017; Marotta, 2015; Riggio, 2000; Rostowska, 2010; Shepherd i in., 2021; Słomkowski i in., 2005; Szymańska, 2021). Badacze są zgodni, że charakteryzując relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw należy wskazywać na ich złożoność oraz ambiwalencję tych związków (Stocker i in., 1997; Szymańska, 2019; Wałęcka-Matyja, 2018).

Dostrzega się nie tylko zainteresowanie badaczy sposobami pomiaru relacji interpersonalnej rodzeństw, ale także powstawanie nowych narzędzi psychologicznych do badania jakości relacji interpersonalnej rodzeństw.

Celem niniejszego opracowania było rozpatrzenie niektórych ograniczeń występujących w procesie prowadzenia badań psychologicznych nad subsystemem rodzeństwa, a także przedstawienie nowych narzędzi służących do pomiaru psychologicznego jakości i dymensji relacji interpersonalnej rodzeństw. Zaprezentowano samoopisowe narzędzia kwestionariuszowe opracowane na przestrzeni lat 2014-2017 (Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa, Skalę Stosunków Familiarnych Dorosłego Rodzeństwa, Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie, Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś oraz Kwestionariusz Relacji z Rodzeństwem). Odniesiono

się także do możliwości zastosowania metod jakościowych w badaniach nad rodzeństwem, a w szczególności do metody wywiadu zogniskowanego.

Przedstawione w artykule rozważania metodologiczne nad prowadzeniem badań psychologicznych w obszarze środowiska rodzinnego wskazują na co najmniej dwie kwestie, nad którymi należy się zastanowić. Jedna z nich odnosi się do wyjątkowości badań psychologicznych nad cechującym się wysoką złożonością środowiskiem rodzinnym. Druga natomiast łączy się ze specyfiką relacji interpersonalnej rodzeństw. Oba aspekty powodują określone ograniczenia, jednocześnie stwarzając przestrzeń do poszukiwania nowych rozwiązań o charakterze metodologicznym, przybliżającym badacza do jak najbardziej trafnego opisywania, zrozumienia oraz przewidywania natury relacji interpersonalnej rodzeństw. Jedno z takich rozwiązań może stanowić kształtowanie postawy większej otwartości i współpracy badacza na tworzenie interdyscyplinarnych zespołów, które w ramach wspólnych działań, przy wykorzystaniu zaawansowanego warsztatu i metod badawczych pozwolą w pełniejszy sposób analizować relacyjny aspekt funkcjonowania rodzeństw.

Przyjmuje się, że prawidłowo przebiegające relacje rodzinne, w tym relacje z rodzeństwem stanowią niezwykle istotny zasób. Nabiera on nieco innego znaczenia, jeśli relacje interpersonalne rozpatrywać w perspektywie temporalnej. Mogą one stanowić bowiem element proaktywnego radzenia sobie ze stresem w coraz dłużej trwającym życiu człowieka. W świecie VUCA wsparcie rodziny wydaje się niezwykle potrzebne. VUCA określa bowiem środowisko o cechach dużej zmienności, ulotności (ang. Volatility), niepewności (ang. Uncertainty), złożoności (ang. Complexity) oraz niejednoznaczności (ang. Ambiguity). Tego rodzaju rzeczywistość, która otacza jednostkę może spowodować zaburzenie w obszarze jej poczucia porządku i stabilizacji (Musiał, 2021). Szczególnie osoby zmagające się z różnymi trudnościami potrzebują stabilnego fundamentu w czasoprzestrzeni, który może stanowić środowisko rodzinne. Okazywanie przez jego członków szacunku, troski, respektowanie osobistych decyzji oraz oferowanie pomocy sprawiają, że wzrastają możliwości skutecznego radzenia sobie z trudnościami, doświadczania

większej satysfakcji z życia oraz długoterminowej ochrony stanu zdrowia (Lawrence i Adebawale, 2023; Romm, Metzger i Turiano, 2021). Zaznacza się, że wsparcie rodzinne może pochodzić od wszystkich członków rodziny, także od rodzeństwa, dziadków czy dalszych krewnych (Fan i Meng, 2022). W wielu koncepcjach psychologicznych np. teorii systemowej (de Barbaro, 1999; Minuchin, 1988; Świętochowski,

2014) czy w teorii zasobów Hobfolla (Hobfoll, 2006) autorzy zwracają uwagę na znaczenie zasobów w procesie poprawy funkcjonowania zarówno, jednostki jak i rodziny. Tym samym większe niż dotychczas zainteresowanie problematyką relacji interpersonalnych rodzeństw wydaje się nieuniknione z punktu widzenia nie tylko badaczy familiologów, ale także praktykujących psychologów.

Bibliografia

- Adler, A. (1986). *Sens życia*. Warszawa: Wyd. PWN.
- Ansbacher, H.L. & Ansbacher, R.R. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler*. New York: Basic Book.
- Biegler, R., Edward, L. & Kennair, O. (2016). Sisterly Love: Within-Generation Differences in Ideal Partner for Sister and Self. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 10(1), 29-42. <https://doi.org/10.1037/ebs0000060>
- Barbour, R. (2011). *Badania fokusowe*. Warszawa: Wyd. PWN.
- Bouchard, G., Plamondon, A. & Lachance-Grzela, M. (2019). Parental intervention style, adult sibling conflicts: The mediating role of involvement in sibling bullying. *Journal of Social, Personal Relationships*, 36(8), 2585-2602. <https://doi.org/10.1177/0265407518793227>
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Dunn, J. (1983). Sibling relationships in early childhood. *Child Development*, 54(4), 787-811. <https://doi.org/10.2307/1129886>
- Cicirelli, V.G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum.
- Cierpka, A. (2003). Systemowe rozumienie funkcjonowania rodziny. (W:) A. Jurkowska (red.), *Z zagadnień współczesnej psychologii wychowawczej*, 107-129, Warszawa: Wyd. Instytutu Psychologii PAN.
- de Barbaro, B. (1999). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Fan, L.L., & Meng, W.J. (2022). The relationship between parental support and exposure to being bullied: Family belonging as a mediator. *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 50(12), 1-8. <https://doi.org/10.2224/sbp.12022>
- Feinberg, M.E., Solmeyer, A.R. & McHale, S.M. (2012). The Third Rail of Family Systems: Sibling Relationships, Mental and Behavioral Health and Preventive Intervention in Childhood and Adolescence. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15(1), 43-57. <https://doi.org/10.1007/s10567-011-0104-5>
- Finzi-Dottan, R. & Cohen, O. (2010). Young Adult Sibling Relations: The Effects of Perceived Parental Favoritism and Narcissism. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied* 145(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/00223980.2010.528073>
- Floyd, K. & Morman, M.T. (1998). The measurement of affectionate communication. *Communication Quarterly*, 46(2), 144-162. <https://doi.org/10.1080/01463379809370092>
- Furman, W. & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 56(2), 448-461. <https://doi.org/10.2307/1129733>
- Greszta, E., Ryś, M., Trąbicka, P. & Hofer-Buczowska, L. (2020). Poczucie więzi ze współmałżonkiem a poziom stresu i wypalenie się sił psychicznych u rodziców dzieci z autyzmem. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 41(1), 340-358. <https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.239>
- Hobfoll, S.E. (2006). *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Irish, D.P. (1964). Sibling interaction: A neglected aspect of family life research. *Social Forces*, 42(3), 279-288. <https://doi.org/10.2307/2575529>
- Janicka, I., & Cieślak, M. (2020). Satysfakcja seksualna i jej znaczenie w bliskich związkach emocjonalnych. *Polskie Forum Psychologiczne*, 25(4), 389-405. <https://doi.org/10.14656/PFP20200401>
- Kądziołka, W. (2012). *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kosiol, M. (2015). Badanie relacji między rodzeństwem. Przegląd kwestionariuszy. *Polskie Forum Psychologiczne*, 20(1), 101-121.
- Lawrence, K.C. & Adebawale, T.A. (2023). Adolescence dropout risk predictors: Family structure, mental health, and self-esteem. *Journal of Community Psychology*, 51(1), 120-136. <https://doi.org/10.1002/jcop.22884>
- Lewandowska-Walter, A., Połomski, P. & Peplińska, A. (2017). Mediacyjna rola rodzicielskich stylów wychowawczych w związku liczby rodzeństwa z rozwojem osobowości i kompetencji społecznych w okresie wczesnej dorosłości. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(1), 50-70.
- Lewandowska-Walter, A., Połomski & P., Peplińska, A. (2017a). *Kwestionariusz Relacji z Rodzeństwem w okresie adolescencji KRR*. (Za:) <https://pracowniastetow.pl/pl/p/Kwestionariusz-Relacji-z-Rodzenstwem-w-okresie-adolescencji-KRR/184> (dostęp: 13.11.2023).
- Marotta, A.K. (2015). *The Relationship between Sibling Relationship Quality and Psychological Outcomes in Emerging Adulthood*. <https://doi.org/10.7916/D85T3JRG>
- Milevsky, A. (2005). Compensatory patterns of sibling support in emerging adulthood: Variations in loneliness, self-esteem, depression and life satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(6), 743-755. <https://doi.org/10.1177/0265407505056447>
- Minuchin, S. (1988). Relationship within the family: A systems perspective development. (W:) R.A. Hinde, J. Stevens-Hinde (red.), *Relationships within the families*, 7-26. Oxford: Clarendon Press.
- Musiał, E. (2021). Nauczyciel w świecie VUCA – co to znaczy? (W:) D. Kaźmierczak, J. Ropski, O. Wasiuta, W. Zakrzewski, (red.), *Edukacja w świecie VUCA. Szanse, wyzwania, zagrożenia*, 67-83. Kraków: Copyright by Authors & Wydawnictwo Libron.

- Myers, S.A. (2015). Using Gold's Typology of Adult Sibling Relationships to Explore Sibling Affectionate Communication. *North American Journal of Psychology*, 17(2), 301-310.
- Namysłowska, I. (2000). *Terapia rodzin*. Warszawa: Wyd. Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Noller, P. (2005). Sibling relationship in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationship*, 12(1), 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x>
- Nymś-Górna, A. (2018). Znaczenie bliskości wśród rodzeństwa w aspekcie socjalizacyjnym oraz edukacyjnym. *Podstawy Edukacji*, 11, 147-158. <https://doi.org/10.16926/pe.2018.11.09>
- Plopa, M. (2008). *Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych*. Warszawa: Wyd. Vizja Press & IT.
- Riggio, H.R. (2006). Structural features of sibling dyads and attitudes toward sibling relationships in young adulthood. *Journal of Family Issues*, 27(9), 1233-1254. <https://doi.org/10.1177/0192513X06289103>
- Rittenour, C.E., Myers, S.A. & Brann, M. (2007). Commitment and Emotional Closeness in the Sibling Relationship. *Southern Communication Journal*, 72(2), 169-183. <https://doi.org/10.1080/10417940701316682>
- Rocca, K.A. & Martin, M.M. (1998). The Relationship Between Willingness to Communicate and Solidarity with Frequency, Breadth, and Depth of Communication in the Sibling Relationship. *Communication Research Reports*, 15(1), 82-90. <https://doi.org/10.1080/08824099809362100>
- Romm, K.F., Metzger, A., & Turiano, N.A. (2021). Parental Emotional Support and Health Problems: The Role of Social Support and Social Strain. *Journal of Adult Development*, 28(4), 319-331. <https://doi.org/10.1007/s10804-021-09379-z>
- Rostowska, T. (2008). *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*. Kraków: Impuls.
- Rostowska, T. (2010). Psychospołeczne aspekty relacji interpersonalnych w podsystemie rodzeństwa bliźniąt monozygotycznych. (W:) T. Rostowska, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Rozwój bliźniąt w ciągu życia. Aspekty biopsychologiczne*, 101-122, Kraków: Impuls.
- Satir, V. (2000). *Terapia rodziny. Teoria i praktyka*. Gdańsk: GWP.
- Shepherd, D., Goedeke, S., Landon, J., Chantry-Taylor, S.M. & Williams, J. (2021). The impact of sibling relationships on later-life psychological, subjective well-being. *Journal of Adult Development*, 28(4), 76-86. <https://doi.org/10.1007/s10804-020-09350-4>
- Sinczuch, M. (2015). Grupa i rytuały. Zogniskowany wywiad grupowy jako metoda badawcza w środowisku wojskowym. (W:) B. Fatyga (red.), *Praktyki badawcze*, 59-76. Warszawa: Pracownia Wydawnicza Andrzej Zabrowarny.
- Słomkowski, C., Rende, R., Novak, S., Lloyd-Richardson E., Niaura, R. (2005). Sibling effects on smoking in adolescence: Evidence for social influence from a genetically informative design. *Addiction*, 100(4), 430-438. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2004.00965.x>
- Stocker, C.M., Lanthier, R.P. & Furman, W. (1997). Sibling relationships in early adulthood. *Journal of Family Psychology*, 11(2), 210-221. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.11.2.210>
- Stocker, C. M., Gilligan, M., Klopach, E. T., Conger, K. J., Lanthier, R. P., Nepl, T. K., O'Neal, C. W. & Wickrama, K. (2020). Sibling relationships in older adulthood: Links with loneliness, well-being. *Journal of Family Psychology*, 34(2), 175-185. <https://doi.org/10.1037/fam0000586>
- Szymańska, P. (2016). An analysis of sibling relationship in adulthood: STQ-Now, Polish version. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*, 18(1), 55-64. <https://www.doi.org/10.12740/APP/61610>
- Szymańska, P. (2019). *Uwarunkowania relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Szymańska, P. (2020). A systemic approach to sibling functioning in childhood – a research review. *Psychologia Wychowawcza*, 59(17), 111-128. <https://www.doi.org/10.5604/01.3001.0014.2653>
- Szymańska, P. (2021). The role of siblings in the process of forming life satisfaction among young adults – moderating function of gender. *Current Psychology*, 40, 6132-6144. <https://www.doi.org/10.1007/s12144-020-00776-3>
- Szymańska, P. & Poraj-Weder, M. (2021). Retrospektywna ocena oddziaływań wychowawczych rodziców a jakość relacji z rodzeństwem w okresie dzieciństwa. *Psychologia Wychowawcza*, 62(20), 5-21. <https://www.doi.org/10.5604/01.3001.0015.3805>
- Świętochowski, W. (2014). Rodzina w ujęciu systemowym. (W:) I. Janicka, H. Liberska (red.). *Psychologia rodziny*, 21-45, Warszawa: PWN.
- Treffers, P.D.A., Goedhart, A.W., Waltz, J.W. & Koudijs, E. (1990). The systematic collection of patient data in a center for child and adolescent psychiatry. *British Journal of Psychiatry*, 157, 744-748. <https://www.doi.org/10.1192/bjp.157.5.744>
- Walecka-Matyja, K. (2014). Psychometric properties of the polish adaptation of the Adult Sibling Relationship Questionnaire (ASRQ). *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*, 16(4), 77-88. <https://doi.org/10.12740/APP/32460>
- Walecka-Matyja, K. (2015). The Adult Sibling Familial Relationship Scale (ASFRS)- construction and psychometric properties. Preliminary report. *Hellenic Journal of Psychology*, 12(3), 172-189.
- Walecka-Matyja, K. (2016). The Polish short version of the Adult Sibling Relationship Questionnaire (ASRQ-SF): Preliminary Report. *Hellenic Journal of Psychology*, 13(2), 89-103.
- Walecka-Matyja, K. (2018). *Relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw w aspekcie funkcjonowania psychospołecznego i krytycznych wydarzeń życiowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Whiteman, S.D., McHale S.M. & Soli, A. (2011). Theoretical Perspectives on Sibling Relationships. *Journal of Family Theory & Review*, 3(2), 124-139. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00087.x>